

A MAGYAR REFORMÁTUS NŐI PRÉDIKÁLÁS TÖRTÉNETE

Károli Gáspár Református Egyetem, Hittudományi Kar, teológia-lelkész MA¹

Dietrich Bonhoeffer (1906–1945) meghatározása szerint a keresztyén prédikáció a feltámadott Krisztusról szóló tanúságtétel, mely az első tanúk bizonyossága nyomán hangzik.² A szinoptikus evangéliumokat vizsgálva és a bonhoefferi kritériumot szem előtt tartva megállapíthatjuk, hogy az első keresztyén prédikáció Magdalai Máriához köthető, aki húsvét hajnalán vitte a hírt a sírtól: Krisztus feltámadt (Mt 28,5-10; Mk 16,1-11; Lk 24,1-11).³ Adódik a kérdés, hogy a Feltámadottal való találkozás, másképpen mondva az egzisztenciális megragadottság elegendő autoritást biztosít-e egy igehirdető számára, vagy szükséges egy hivatalos megerősítés, az *ordináció* is a szolgálat végzéséhez. Bárki bizonyóságot, tanúságot tehet a feltámadott Krisztusról, vagy szükséges egy adott gyülekezet vagy egyház megbízása ehhez? Mind a nemzetközi, mind a hazai kontextusban ezen a kérdésen dőlt el minden korban a női igehirdetés hol tiltott, hol tűrt, hol támogatott jelenléte. Felmerül a kérdés, hogy miből táplálkozik az igehirdető autoritása.

Jelen tanulmány a Magyarországi Református Egyház női prédikálástörténetének feltárására vállalkozik. Mivel egyetlen korábbi közlemény sem tárgyalta a témát, a tanulmány első része az észak-amerikai női homiletikai hagyományt bemutatva tendenciákat, szabályszerűségeket keres, melyek olyan vizsgálati keretként szolgálnak, amelyben a különböző magyar egyháztörténeti adatok értelmet nyernek. Másrészt a tanulmány a párhuzamokat feltárva rajzolja meg a magyar református egyház női prédikálástörténetének fő vonalait, végül javaslatot tesz a

¹ Jelen tanulmánnyal szeretettel köszöntöm Baráth Julianna református lelképásztort asszonyt, kerek születésnapja alkalmából, hálával a Dunántúli Református Kántorképzőben hirdetett élő Igéért!

² BONHOEFFER, Dietrich: *Finkenwaldi homiletika*. Pápa, 2016. 16.

³ KIM, Eunjo Mary: *Women preaching*. Eugene, Oregon, 2009. 30.

hazai homiletikai vizsgálódás néhány elengedhetetlen feladatára a női prédikálással kapcsolatban.

Egy modell Észak-Amerikából

Az észak-amerikai prédikálástörténet kezdete az első telepesek érkezésére tehető (Mayflower, 1622). Az érkező prédikátorok ortodox kálvinisták voltak, s így a puritán elvek nyomán szerveződő első gyülekezetekben a nők nem kaptak helyet az igehirdetői szolgálatban. Az igehirdetés ordinált férfiak feladata volt. Azonban, már 1634-ből vannak feljegyzések arra nézve, hogy Anne Hutchinson (1591–1643) egy női csoportot szervezett,⁴ amelyben John Cotton (1585–1652) puritán lelkész prédikációit olvasta fel, valamint alapvető bibliai ismereteket adott át a jelenlévőknek. Kortársai herezissel támadták, „amerikai Jezábel”-nek bélyegezték, majd mind az egyházi, mind az állami hatóság eljárást indított ellene, s mind őt, mind követőit kizárták az egyházból.⁵ Ugyancsak ilyen szomorú sorsra jutottak az Angliából érkező kvéker prédikátorok, Ann Austin (?–1665) és Mary Fisher (1623–1698) is, akik 1656 júliusában érkeztek Bostonba, azonban szolgálatukat nem fogadták el, és kiutasították őket az Új Világból.⁶

A puritán hagyomány nyomán kialakuló status quo azonban nem maradt végleges a női igehirdetés megítélését illetően. Először a 18. századi vallási megújulás hozott jelentős változást, hiszen a *nagy ébredés* (1730–1750) prédikátorai egyszerre ostorozták a hivatalos egyházi szolgálat tehetetlenségét, valamint bátorították a laikusokat a lelki munkában való minél nagyobb arányú részvételre.⁷ Az ébredés során az „igehirdetés autoritását nem teológiai képzés vagy társadalmi helyzet adta, hanem az igehirdető személyes tapasztalata a megtérésről és a belső megújulásról.”⁸ Ekkor lépett fel egy kongregacionalista tanítónő, Sarah Osborn (1714–1796), aki newsporti házában bibliaolvasó, imádkozó csoportot szervezett, s a je-

⁴ KIM: *Women... i.m.* 91.

⁵ KIM: *Women... i.m.* 91.

⁶ JAMES, Edward T. – JAMES, Janet Wilson – BOYER, Paul S.: *Notable American Women. 1607–1950. A Biographical Dictionary.* Vol. I. Cambridge–Massachusetts–London, 1971. 623.

⁷ KIM: *Women... i.m.* 92.

⁸ KIM: *Women... i.m.* 93.

lenlévőknek prédikált. Házában fajra, nemre való tekintet nélkül gyűltek egybe az emberek, s miután vasárnap este már túl sokan lettek, megosztva a csoportot, szombat esténként írni-olvasni tanította a fekete rabszolgákat.⁹ Később az esti csoportban elhangzó igemagyarázatait egy kommentár formájában adta közre.

A második nagy ébredés (1800–1840) prédikátorai már egyenesen bátorították a nőket, hogy lépjenek ki a nyilvános térbe, vállalva az imádkozó, bizonyoságot tevő, tanító szolgálatot. Egyre több női prédikátor lépett fel, de tiszteletük és megbecsültségük elmaradt a férfiakétól. A női igehirdetés tekintetében mégis kimondottan gazdag volt ez az időszak.¹⁰

A második nagy ébredés idején egy afroamerikai asszony, Jarena Lee (1783–1864) Philadelphiában, egy vasárnapi istentiszteleten, helyéről felállva megszakította a prédikációt, és tanúságot tett a hitéről.¹¹ Ez után az 1804-ben történt meglepő és szokatlan eset után évek teltek el, s Lee egyre jobban érezte, hogy igehirdetői szolgálatra kell indulnia, azonban amikor 1811-ben felkereste lelkészét, az kategorikusan elutasította. Nyolc évvel később azonban ismét félbeszakított egy istentiszteletet a tanúságtételével. A prédikátor éppen Jónásról beszélt, amikor Lee felállt, és elmondta, hogy ő olyan volt, mint Jónás, hiszen nyolc éve elhívást kapott, de mégsem kezdte meg az igehirdetői szolgálatát.¹² Az ominózus istentisztelet után Lee elindult, és 1819-től kezdve három évtizeden át vándorprédikátorként járta Amerikát.¹³ Több mint hétszáz igehirdetést mondott el évente, életéről pedig *The Life and Religious Experience of Jarena Lee* című önéletrajzi írásában is beszámolt. Lee az Afroamerikai Metodista Episcopális Egyház (African Methodist Episcopal Church) tagja volt, s egyszerre küzdött a nemi és faji előítéletekkel szemben.

Önéletrajzi írásában így írt: „Ha egy férfi prédikálhat, mert a Megváltó meghalt érte, miért nem szolgálhat egy nő, látva azt, hogy Jézus érte is meghalt. (...) Nem Mária hirdette először a feltámadt Krisztust? (...) Nem Mária, egy nő, hirdette először az evangéliumot? Hiszen a keresztre feszített Isten Fiának feltámadását hirdette.”¹⁴

⁹ FLORENCE, Anna Carter: *Preaching as Testimony*. Louisville–London, 2007. 20.

¹⁰ FLORENCE: *Preaching...* i.m. xix.

¹¹ FLORENCE: *Preaching...* i.m. 42.

¹² LEE, Jarena: *Religious Experience and Journal of Jarena Lee*. Philadelphia, 1849. 17.

¹³ FLORENCE: *Preaching...* i.m. 43.

¹⁴ LEE: *Religious...* i.m. 11.

Az ébredések hatására a 19. század második felétől kezdve egyre több nő lépett elő, és vállalt igehirdetői szolgálatot. 1815-ben szentelték fel az első nőt az Egyesült Államokban. Clarissa Danforth (1792–1855) egy baptista közösségben (Freewill Baptist) nyert ordinációt, majd vándorprédikátor lett.¹⁵ 1853-ban szentelték fel az első olyan kongregacionalista lelkésznőt, aki már teológiai képesítés megszerzése után (Oberlin College, Ohio) nyert ordinációt. Antoinette Brown Blackwell (1825–1921) egy New York-i kongregacionalista gyülekezetnek lett a prédikátora.¹⁶ A nőmozgalmak hatására egyre több egyházban szenteltek nőket lelkésszé a 19. század végétől, különösen a metodista és kongregacionalista közösségekben. A presbiteriánus egyházaknál ez a változás sokkal lassabban következett be. Először a Cumberlandi Presbiteriánusok közösségében ordinálták a nőket, 1889-től, viszont az Északi Presbiteriánusok (Presbyterians of the North) csak 1955-től, a Déli Presbiteriánusok (Presbyterian of South) pedig csak 1964-től gyakorolták az ordinációt.¹⁷

Észak-Amerikában felfedezhető egy olyan szabályszerűség, hogy mindig egy-egy ébredési mozgalom, vallási megújulás által következett be a nők helyzetének radikális megváltozása. A vallási, lelki megújulás és a nők egyházban való szerepének átrendeződése a történelmi tapasztalatok alapján korrelál egymással. Az ébredések során felbolyduló, megváltozó vallási életben előtérbe kerültek a hölgyek, s a megújulást követően sem állt vissza a korábbi status quo.

A kezdetek: reformáció és puritanizmus

A Magyarországi Református Egyház nőtörténetében is nyomon követhető az a szabály, hogy az egyház megújulása és a nők egyházi szolgálatának reflektív végiggondolása korrelált egymással. Ennek első és szimbolikus eseménye az 1567-es debreceni zsinat volt, amely megteremtette a nők Isten előtt való egyenértékűségét azzal, hogy zsinati végzésben rendelkezett a nők lelkéről („Tanítjuk, hogy

¹⁵ TISDALE, Leonora Tubbs: *How women transform preaching*. Nashville, Tennessee, 2021. 89.

¹⁶ *Concise Encyclopedia of Preaching*. Eds. WILLIMON, William H. – LISCHER, Richard. Louisville, Kentucky, 1995. 510.

¹⁷ WILLIMON–LISCHER (eds.): *Concise... i.m.* 511.

az asszonyoknak saját testök és lelkök van”)¹⁸ és a feltámadásban való részesedésükről. A 16. században megnyílt a vallásos tér, elsősorban a főnemesi asszonyok számára. Ennek jellegzetes példája a 1590-ben megjelenő *Vizsolyi Biblia* előszava, amely a férfi és női olvasóknak egyaránt ajánlotta a Szentírást.¹⁹

A 16. században a főnemesi asszonyok támogatták a prédikátorokat, a peregrinus diákokat, illetve segítették a könyvkiadást. Számtalan főnemesi asszony nevét találjuk a megjelenő prédikációs kötetek, kommentárok ajánlásaiban. Már a reformáció első évszázadában megjelent a magyar református gyakorlatban is az asszonyok kiscsoportos bibliaismereti oktatása. Ennek példája volt Somi Borbála, aki egyszerre pártfogolta Bornemissza Pétert (1535–1584), illetve tanította női cseledeit a hit alapvető ismereteire.²⁰

A debreceni zsinat az asszonyok egyházi szolgálatáról külön nem rendelkezett, valószínűleg akkoriban ez még fel sem merült lehetőségként, ellenben az 1595 és 1598 közé datált borsod-gömör-kishonti cikkek²¹ mind a nők igei szolgálatát, mind a nők keresztelői szolgálatát tiltották. „A nőket és a világiakat eltiltjuk az ige nyilvános helyen való hirdetésétől; mert meg van írva (1Tim 2,11.12) hogy az asszonyi állapot csendességben legyen a gyülekezetben, és (1 Tim 3,10) hogy aki tanít, először megpróbáltassék. Amely nő pedig kereszteni merészkedik: egyházi büntetés alá vettessék.”²² A keresztelési szolgálat eltiltása a bábák ellen irányult, és egy másik cikk külön kiemelte, hogy még a gyermek haldoklása esetén sem keresztelheti meg a gyermeket a baba. Azonban a nők igehirdetésétől való eltiltásának oka nem világos, ugyanis az 1595-ben megjelent *Felsőmagyarországi cikkek*-ben nem szerepelt ilyen rendelkezés, azonban alig három évvel később mégis beemelték ezt a passzust a rendelkezések sorába. A borsod-gömör-kishonti cikkek jelentik az első forrást, amely a magyar református egyházban a nők igehirdetői szolgálatának kérdésével foglalkozott.

¹⁸ Kiss Áron: *A XVI. században tartott magyar református zsinatok végzései*. Budapest, 1881. 519.

¹⁹ KÁROLI Gáspár: *A Vizsolyi Biblia előljáró beszéde*. Budapest, 1940. 22.

²⁰ BÁTORINÉ MISÁK Marianna: *Nők a reformációért*. In: *A nők jelenléte és szerepe a magyar protestáns szellemiségben*. Szerk. DIENES Dénes – KEGYES Erika – VERES Ildikó. Sárospatak, 2019. 13.

²¹ BALOGH Judit: *A reformáció Miskolcon*. In: *Miskolc története II. 1526–1702-ig*. Szerk. SZAKÁLY Ferenc – TÓTH Péter. Miskolc, 1998. 441–505, 452.

²² Kiss: *A XVI. században... i.m.* 726.

Hazánkban a 17. századi vallási megújulás, a puritanizmus adott új lendületet a nők egyházi szolgálatának. Lorántffy Zsuzsanna (1600–1660) fejedelemszszony folytatta a reformáció első századának hagyományát, támogatva a prédikátorokat, peregrinus diákokat, illetve a Sárospataki Református Kollégiumot. Intézkedései nyomán 1621-től nemcsak nemesi, hanem paraszti származású diákok is tanulhattak a pataki kollégiumban, valamint a birtokán presbitériumot szervezett, amiért büntetésből kizárták az úrvacsorai közösségből,²³ s az általa képviselt puritanizmus perifériára került a kor uralkodó, protestáns ortodox irányzatával szemben.

Lorántffy Zsuzsanna volt az első református asszony, aki könyv írásába kezdett.²⁴ 1641-ben jelentette meg a *Mózes és a próféták* című teológiai munkáját, melyben rövid dogmatikai téziseket igazolt az általa gyűjtött szentírási helyekkel. Írásában, *A keresztségről* szóló artikulusában röviden összegezte a véleményét a nők egyházi szolgálatáról, s Pál apostol szavait a nők gyülekezeti hallgatásáról (1Kor 14,34; 1Tim 2,12)²⁵ idézve, a nők igehirdetési és keresztelési szolgálata ellen foglalt állást. Ellenben a házában élők oktatására nagy gondot fordított, s felkérte udvari prédikátorát, Medgyesi Pált (1604–1663), hogy cselédei oktatása céljából írjon egy tankönyvet, amely meg is jelent *Lelki Abc* címmel. A puritán megújulás nyomán került ismét napirendre a lányok katekéziséét érintő kérdések vizsgálata²⁶, melynek részeként 1646-ban, a szatmárnémeti zsinat Geleji Katona István (1589–1649) vezetésével a nőnevelést hivatalos egyházi feladattá tette.²⁷

²³ GAÁL Izabella: *A nők szerepe a reformáció terjesztésében a 16. és 17. századi Magyarországon*. In: *A nők jelenléte és szerepe a magyar protestáns szellemiségben*. Szerk. DIENES Dénes – KEGYES Erika – VERES Ildikó. Sárospatak, 2019. 29.

²⁴ ÁGOSTON István György: *A nyomtatott könyvek első magyar írónöje. Lorántffy Zsuzsanna irodalmi tevékenysége*. *Theológiai Szemle* 36. (1993/6) 358–361.

²⁵ LORÁNTFY Zsuzsanna: *Mózes és az próféták, az az: Az igaz keresztyeni vallásnak negyven Öt ágazatának szent írásbeli győzhetetlen bizonyágh-tétele. Mellyek nagy részént az Fejedelmi Meltosággal tündöklő Erdélyi Fejedelem Aszszonytul Lorántffy Susannatul másoknak jó példa adásával, az szent írásnak gyakor olvasása között ki szedegettettenek, és az után megh bővítettén, az idvességre ohajtozokhoz való buzgóságbol közönségessé tettetenek*. Luk. 16. 29. *Vagyon Mózesek és Prphetájok, halgassák azokat*. http://real-r.mtak.hu/350/1/RMK_I_0716-RM_I_8r_0486_02.pdf. (2021.03.02.)

²⁶ BÁTORINÉ MISÁK Marianna: *Nőnevelés Tiszán innen a jegyzőkönyvek tükrében*. In: *A nők jelenléte és szerepe a magyar protestáns szellemiségben*. Szerk. DIENES Dénes – KEGYES Erika – VERES Ildikó. Sárospatak, 2019. 123.

²⁷ BÁTORINÉ MISÁK: *Nőnevelés... i.m.* 128.

A belmisszió és az ébredési mozgalom

A nők egyházi szolgálatának kérdése a puritanizmust követően egészen a 19. század második feléig nem került elő a magyar reformátusok körében. Ennek oka részben az, hogy Lorántffy Zsuzsanna halálát követően a magyar protestantizmus az ellenreformáció hol véres, hol vértelen szorításában küzdött a túlélésért, majd a felvilágosodás és a racionalizmus gondolati világában már nem volt tér ahhoz a lelki megújuláshoz, mely ismét aktuálissá tette volna a nők egyházi szerepvállalását. Azonban a 19. század harmadik harmadában két vonatkozásban is aktuálissá vált a nők egyházi szolgálatának kérdése.

Az Európában kibontakozó nőmozgalmak és szociáldemokrata kezdeményezések nyomán a hazai sajtó kedvelt témája lett a nők helyzete, mely szükségessé tette a kérdés protestáns filozófiai-teológiai reflexióját. Ennek nyomán született meg Böhm Károly (1876–1911) kolozsvári professzor, *Az asszony lélektanáról* című, 1883-ban publikált műve. Mai szemmel a mű botrányos kijelentéseket tartalmazott a nők ösztöneiről, csekélyebb értelmi képességeiről, mégis dicséretes az a felismerés, hogy filozófiai, pszichológiai és teológiai síkon is foglalkozni kell a nőkérdéssel. A későbbiekben láthatjuk, hogy Böhm Károly egyik hűségese tanítványa,²⁸ Ravasz László milyen végtelen nyitottsággal, megfontoltsággal, biblikus és filozófiai megalapozottsággal foglalkozott a kérdéssel.

A Szabó Aladár (1860–1944) nevéhez fűződő belmissziói mozgalom²⁹ szorgalmazta a nők egyházi és gyülekezeti életben való aktívabb szerepvállalását. 1892-ben alakult meg a Lorántffy Zsuzsanna Nőegylet³⁰, amely a vasárnapi iskolai tanításba, a karitatív munkába, a szegények és családok látogatásába, valamint a diakonisszák tanításába vonta be az asszonyokat, illetve számtalan gyülekezetben asszonyoknak szóló bibliakör szerveződött. A nők jelentős szerephez jutottak az egyházi közéletben, ebben az időben „a nő hallgasson a gyülekezetben”-tételt úgy magyarázták, hogy a hölgyek hölgyeket taníthatnak,

²⁸ RAVASZ László: *Emlékeim*. Budapest, 1992. 66.

²⁹ KÓSA László: *Szabó Aladár és az Új Óramutató*. In: Reformátusok Budapesten II. Szerk. Kósa László. Budapest, 2006. 511–522, 514.

³⁰ Az egyesület vezetője Szilassy Aladárné Vizsolyi Mária (1854–1927) volt.

áhítatot, bibliaórát és előadást is tarthatnak, azonban a prédikálás az ordinált férfiak privilégiuma.

A nők egyházi térnyerésének jelentős mérföldköve volt az 1917-es esztendő. Ekkor született meg a maga korában még radikálisnak tűnő döntés, hogy két hölgyet, Novák Olgát és Katona Viktóriát felvették a Budapesti Református Teológiai Akadémiára. A döntést a tanári kar hozta meg, s a háború okozta lelkészhiány, illetve az egyházi sajtóban megszorodó, a nők oktatásával foglalkozó írások állhattak a döntés hátterében.³¹ A szokatlannak tűnő változás az első években jelentős bizonytalanságot okozott, hiszen nem volt világos, hogy mi a zsinat álláspontja a nők egyházi szolgálatát illetően: szerezhetnek-e diplomát, részt vehetnek-e a lelkészképesítő vizsgán, s képesítésük milyen jellegű egyházi szolgálatra jogosítja fel őket. A döntés különösen is sürgetővé vált, hiszen 1920-tól Pápán, 1924-től pedig Debrecenben is feltűntek a női hallgatók. Azonban csak 1928-ban született meg a zsinati törvény, amely kimondta, hogy a „nők lelkési képesítettség birtokában is, csak vallásoktatói, középiskolai vallástanári és diakóniai szolgálatra alkalmazhatók, szószéki és liturgiális szolgálatot nem végezhetnek.”³² Fontos látni, hogy a felvételiző diákok nem akarták megváltoztatni az egyházi gyakorlatot, sőt Novák Olga úgy gondolta, hogy „az egyházi szolgálat négy területe közül az elsőt, az igehirdetést nők is végezhetik, ugyanis ígét hirdetni nemcsak a templomi prédikációban lehet, hanem a mindennapi élet példájával, hitvallással is.”³³ A Horthy-korszak első évtizedében a nők egyházi szerepvállalása jelentősen növekedett, azonban igehirdetési szolgálatot továbbra sem végezhettek, csupán nők számára tarthattak bibliaórát, és a vallásoktatásban vehettek részt.

A korszak két meghatározó teológusa, Ravasz László (1882–1975) és Sebestyén Jenő (1884–1950) is részletesen foglalkozott a nők egyházi szolgálatával. Ravasz László számos fórumon gondolkodott a nőkérdésről, megfogalmazása szerint „a

³¹ SÁRAI SZABÓ Katalin: *Nőkép a református sajtó tükrében 1867–1918*. Egyháztörténeti Szemle 2. (2001/2) 3–35.

³² Az 1928. évi május hó 8. napján megnyílt negyedik országos zsinat által alkotott 9. tc. idézi: SÁRAI SZABÓ Katalin: *Nők a Budapesti Teológiai Akadémián a két világháború között*. In: A Ráday Gyűjtemény Évkönyve XI. Szerk. PETRÓCZI Éva – BEREZC Ágnes. Budapest, 2005. 226–238, 230.

³³ SÁRAI SZABÓ Katalin: *A református nő a 19. század végétől az 1930-as évekig – A belmissziói mozgalom hatása a nők egyházi működésére*. (Doktori disszertáció). Budapest, 2010. 46.

mi nőeszményünk a szabad, lelke összes erőit kifejtő, öntudatos asszony, a megértő munkatárs, a sugalmazó, ihlető női lélek.”³⁴

A nők szerepét tekintve konzervatív állásponton volt, az igazi nőiséget az anyaságban látta,³⁵ azonban támogatta a nők egyházi szerepvállalását. Gyakran részt vett a Lorántffy Zsuzsanna Egyesület alkalmain, segítette a Református Nőszövetség megalakulását, munkáját. Ravasz felismerte, hogy az egyház megújulása és a nők egyházi térnyerése egymást feltételező és segítő tényezők, különösen láthatóvá vált ez, amikor így nyilatkozott: „egyházunk hajója határozottan ama tájak felé evez, ahol a szabad egyház eszméje az egyedül lehetséges. Szabad egyház pedig csak az egyetemes papság elvén képzelhető el. Nos, ennek az egyetemes papságnak jó része az asszonyokból fog kitelni.”³⁶ Nyitottsága ellenére a nők lelkipásztori, ordinált igehirdetői hivatalát nem támogatta. Úgy vélte, „Az egyházban Isten szuverenitásának szolgálatát, az igehirdetést, a sacramentumok kiszolgáltatását, az egyházkormányzást Isten a férfire bízta. Az asszony ott van a gyülekezetben, az imádságban, bizonyosságtevésben, szeretetszolgálat ezer módjában.”³⁷ Ennek ellenére Ravasz bízta a nőket, hogy tanuljanak teológiát.³⁸

A történelmi kálvinizmus legendás alakja, Sebestyén Jenő háromkötetes művet jelentetett meg *A református nő lelkivilága*³⁹ címmel, mely a történelmi kálvinizmus szellemében értelmezte a nők helyzetét a bibliai korban és a modern korban. Habár meghirdette az öntudatra ébredt református nőt, a prédikáció kérdésében Sebestyén is konzervatív nézetet képviselt, s úgy vélte, hogy „A nőnek sem a tanítói tisztben nem szabad mint papnak fellépni, sem a kormányzói tisztben mint presbiternek.”⁴⁰ Azonban azt hangsúlyozta, hogy magán- vagy családi körben, házi istentiszteletek alkalmával a nők is prédikálhatnak és imádkozhatnak.

³⁴ RAVASZ László: *A nő*. In: RAVASZ László: *Látások könyve*. Budapest, 1924. 79–81, 80.

³⁵ RAVASZ László: *Az igazi nőkérdés*. In: RAVASZ László: „Az emberélet útjának felén”. Kolozsvár, 1925. 75–81, 81.

³⁶ RAVASZ László: *Mit vár a reformáció egyháza nőtagjaitól?* In: RAVASZ László: „Az emberélet útjának felén”, Kolozsvár, 1925. 69–74, 73.

³⁷ RAVASZ László: *Férfi és nő az egyházban*. Református Élet 9. (1942. február 21.) 4.

³⁸ HUSZÁR Ágnes: *Mit ér a lelkész, ha nő?* In: *A nők jelenléte és szerepe a magyar protestáns szellemiségben*. Szerk. DIENES Dénes – KEGYES Erika – VERES Ildikó. Sárospatak, 2019. 331–340, 331.

³⁹ SEBESTYÉN Jenő: *A református nő lelkivilága*. Budapest, 1927.

⁴⁰ SEBESTYÉN: *A református... i.m.* 290.

A „magyar Jarena Lee”

A második világháború és az azt követő ébredés a női prédikáció kérdésében radikális változást hozott. 1944. január 1-jén alakult meg az Országos Református Nőszövetség, melynek titkára Pilder Mária (1888–1966) lett. Az ő alakjából látjuk visszatükröződni azt a vándorpredikátort, aki teológiai képesítés nélkül áttöri az ordináció szabályát, s feljut a református szószékekre.

Pilder Mária nem volt teológus, tanítónőként végzett, 1920-tól a kolozsvári leányközépiskola, 1923-tól a nagyenyedi református tanítóképző, 1933-tól a diakonissza intézet tanára, majd igazgatója volt. 1944. január 1-jétől Ravasz László felkérése nyomán Zsindelyné Tüdős Klára (1895–1980) divattervező lett az Országos Református Nőszövetség elnöke, Pilder Mária pedig a szervezet titkára. Közös munkájuk során országszerte előadásokat, bibliaórákat tartottak,⁴¹ részt vettek a zsidómentésben, majd a front átvonulása után a lerombolt országot járva tettek bizonyosságot.

Pilder Mária igehirdetői szolgálatáról egyrészt a korabeli újságok⁴² alapján, másrészt személyes írásai, levelezései nyomán, harmadrészt Tüdős Klára visszaemlékezéseiből alkothatunk képet. Annak ellenére, hogy adottságait tekintve gyenge testalkatú, halk szavú asszony volt, nagyon szuggesztív igehirdetőként szolgált. Gyakran vett fel nőkről szóló textusokat, teológiai credoiban a törté-

⁴¹ ZSINDELYNÉ TÜDÖS KLÁRA: *Arcképek*. Budapest, 1978. 58.

⁴² „Délután 2-kor kezdődött meg a tulajdonképpeni konferencia, a Pilder Mária előadásával János evangéliuma 14,3 alapján. Boldog, örvendező szívvel hallgattuk az Ur kijelentését számunkra, hogy Jézus bár ismer minket hibáinkkal, gyarlóságainkkal, természetes adottságainkkal együtt ('Te Simon vagy a Jóna fia!'), mégis úgy néz minket, mint olyan lelkeket, akik előtt a fejlődés végtelen lehetősége áll, mint akikre reábizhatja az ő országának ügyét, v. i. annak néz minket amivé lennünk kell. ('Te Kéfnak fogsz hívatni,' ami megmagyarázva: 'Kőszikla'). Csak egyet kíván tőlünk, hogy Neki adjuk oda egész életünket. A teljes átadásnak három kritériuma van: ha a múltat, a jelent és a jövőt is az Ő kezébe tesszük le. Ha sem a múlt képei, sem a jelen feladatai, sem a jövő beláthatatlan utai nem akadályoznak meg abban, hogy életünket az Ő kezébe tegyük le.” *Leányoknak*. Ifjú Erdély 2. (1923/2) 1.

„Pilder Mária lebilincselő előadó készséggel mondotta el, hogyan lehet megszervezni a Nőszövetséget. Úgy mint a bibliai Lidia tett. Először feltámadt a szívében a Krisztusban való hit, s ez a hit szolgálni kényszerítette a családjában, gyülekezetében. Csak így alakulhat meg itt is, mondotta, először hinni kell, csak azután lehet szolgálni, családban, gyülekezetben és az egész egyetemes egyházban, s rajta keresztül nemzetünknek.” Felsőmagyarországi Reggeli Hírlap 53. (1944/54) 5.

nelmi kálvinizmus és a vallási szocializmus elemei is megtalálhatóak. Egyszerre írják róla, hogy a „legegyszerűbb asszonyok is megértették az ő teológiáját,”⁴³ valamint, hogy teológiájának tanulsága szerint „Isten uralma alatt teljes életünk és annak minden területe egységet alkot.”⁴⁴

Habár végzettsége szerint nem volt teológus, kapcsolatot tartott a kortárs protestáns teológia legkiválóbb művelőivel. Sokéves levelezése maradt az utókorra Hermann Kutter (1863–1931) svájci teológussal, akivel számos teológiai kérdést vitatott meg, s akinek az igehirdetési szolgálatával kapcsolatos kételyeiről is írt: „mintha alapvetően az isteni rend ellen vétkeznék, mikor nekem, a nőnek, férfiakat kell térítenem – írja Kutternek. – Sőt néha még arra is kényszerítenek, hogy a szószerkekre felmenjek... Olyan ez nekem, mintha ezzel valami alapvető törvényt sértenék meg! Egyfelől Pál világos szavai: Asszony hallgasson a gyülekezetben... Másfelől érzem Isten nyilvánvaló elhívását az életemben.”⁴⁵

Pilder Mária túllépett azon a bevett gyakorlaton, hogy nőként csak nők előtt prédikáljon, hiszen nemcsak nőszövetségi alkalmakon szolgált, hanem gyülekezeti istentiszteleteken is. Tüdős Klára írja róla: „Olyan nyelven beszélt, amit az asszonyok megértettek, és Jézus Szentlelke csodát tett! Az Ige gyógyító ereje életre támasztotta a halódókat. Megrendítő élmény volt rom-templomokban Mária mögött ülni a Mózes-székekben, amíg ő az Úrasztalától beszélt a samáriai asszonyról, Lidiáról, Máriaáról és Mártáról, a kanaanita asszonyról és sok-sok bibliai nőről, akiknek az élete Jézus közelségébe került.”⁴⁶

A háború után a békeltetés szolgálatát is végezte. Igét hirdetett „megkeresztelt, de megtéretlen szívű zsidóknak és antiszemita keresztyéneknek.”⁴⁷ 1947-ben Eduard Thurneysen (1888–1974) és Walter Lüthi (1901–1982) kereste fel Pilder Máriaat, és a szolgálata felől érdeklődtek. Pilder Mária nagyon fontosnak tartotta a tanítványképzést is. A Zsindely házaspár Istenhegyi úti villájában kéthetes bibli-

⁴³ ZSINDELYNÉ TÜDÖS Klára: *Csizma az asztalon*. Budapest, 1998. 65.

⁴⁴ KONCZ Sándor: *Pásztor János: A svájci vallásos szocializmus és magyarországi hatásai*. Theologiai Szemle 13. (1970/3–4) 100–103.

⁴⁵ VÁLYI NAGY Ervin – TARR Kálmán: „Az Úr szolgálóleánya”. *Válogatás Pilder Mária műveiből*. Budapest, 1988. 370.

⁴⁶ ZSINDELYNÉ TÜDÖS: *Arcképek... i.m.* 62.

⁴⁷ ZSINDELYNÉ TÜDÖS: *Arcképek... i.m.* 69.

aismereti tanfolyamokat szerveztek. Olyan asszonyokat hívtak tanulni, lelkipásztorok, tanítók, kántorok feleségeit, akik hazatérve az otthonaikba, továbbadták a megszerzett tudást. Karl Barth (1886–1968) többször is vendégeskedett náluk. A kedves barátság egyik gyümölcse a *Kis Dogmatika*⁴⁸ magyar fordítása volt, melyet Pilder Mária készített el.

Pilder Mária igehirdetői szolgálata nem csak az evangelizáció terén volt jelentős. A nevéhez kötődik a *kulcsfogalom-magyarázat* homiletikai terminus. Arra törekedett, hogy a tanítói jellegű szolgálatai egy-egy bibliai kulcsfogalom (hit, megtérés, kegyelem) köré épüljenek, s így fejtse ki az üzenetet.⁴⁹ Ez egyfajta tematikus prédikáció volt, hiszen a kiemelt kulcsfogalmat az egész Szentírás tükrében magyarázta. Boross Géza szerint „ezzel a módszerrel teljesebben, gazdagabban lehet feltárni a Krisztusról szóló Biblia gazdagságát.”⁵⁰

Pilder Mária 1950-től református konventi missziói munkás volt, 1952-től a Ráday Könyvtár munkatársa lett, 1953–1957-ig a Budapesti Teológiai Akadémia Ökumenika Tanszékének helyettes tanáraként dolgozott. 1956 áprilisában az Egyházak Ökumenikus Tanácsa Hit és Egyházszervezet albizottsága tagjai közé választotta. Karl Barth mondta: „maguk nem tudják kije van a Magyar Református Egyháznak Pilder Máriában.”⁵¹

A teljes jogállás felé

Az első női hallgatók teológiai felvételi után egy félszázad telt el, mire a nők 1967-ben, a palástos szolgálatok kivételével megkapták a jogot a lelkeszi munkára, s ezzel megnyílt a lehetőség számukra a szószéki igehirdetési szolgálat előtt, habár továbbra is ordináció nélkül. A ’70-es, ’80-as évek legendás alakja volt Juhász Zsófia (1928–1990), aki a dunaalmási, leányfalusi, majd az őrszentmiklósi szeretetotthonokban szolgált, valamint bejárta a magyarországi református szószékeket, és hirdette az evangéliumot.⁵² Szolgálatát a diakóniai és kontextuális

⁴⁸ BARTH Károly: *Kis Dogmatika*. Budapest, [é. n.]

⁴⁹ VÁLYI NAGY-TARR: *Az Úr...* i.m. 261.

⁵⁰ BOROSS Géza: *A növekedést és épülést munkáló igehirdetés*. Theologiai Szemle 38. (1995/1) 26–29, 27.

⁵¹ ZSINDELYNÉ TÜDŐS: *Csizma...* i.m. 65.

⁵² VÖRÖS Éva: *Kötényes teológia*. Kolozsvár, 2016. 26.

teológia alapján végezte, bekapcsolódott az ökumenikus mozgalomba, s „merte a legizgalmasabb terepeken művelni a teológiát: a határhelyzetekben.”⁵³

Az 1981-es év két esemény szempontjából is fordulatot hozott. Egyrészt ekkor engedélyezte a zsinat, hogy a lelkésznők palástos szolgálatot (keresztelés, úrvacsora, esküvő, temetés) végezzenek.⁵⁴

A döntés hátterében egyrészt a diktatúra okozta lelkészhiány állt, másrészt a Reformátusok Lapja hasábjain Lenkeyné Semsey Klára (1930–) írása nyomán⁵⁵ lezajlott egy vita a nők ordinációjáról. Az általa írt doktori disszertáció, melynek címe *A nők az Újszövetségben, az Újszövetség a nőkről*⁵⁶, a nők egyházi szolgálatának bibliai alapjait vizsgálta. Végül 1985-ben kaptak teljes felhatalmazást a nők, s lettek felszentelt és választható, „rendes” lelkészekké.⁵⁷

Az Egyesült Államokban a nők egyházi térnyerésének végpontja nem a lelkészi jogállás megszerzése, hanem a nők akadémiai világban való megjelenése. Az Egyesült Államokban 1989-ben jelent meg az első, női homiléta tollából származó mű,⁵⁸ majd számtalan női homiletika professzor lépett fel. A Magyarországi Református Egyház napjainkban a női igehirdetés kérdését illetően az oktatás és a kutatás terén rendelkezik számos hiányossággal.

Az észak-amerikai hagyomány alapján, egyrészt szükséges volna itthon a női igehirdetés empirikus vizsgálata. Egy olyan országos felmérésre lenne szükség, amely képet ad a lelkésznők helyzetéről, az igehirdetési szolgálatban való részvételükről, s feltárja, hogy létezik-e autentikus református női igehirdetés, s ha igen, milyen hagyományokból táplálkozik.

Másrészt szükséges volna a teológiai képzésben a női hallgatók történetadatának táplálása. A női igehirdetés egy modern kori vívmánynak tűnhet, egy újonnan beoltott ágnek a hazai protestantizmuson belül, azonban mind az ős-

⁵³ VÖRÖS: *Kötényes... i.m.* 33.

⁵⁴ BALOG Margit: *A lelkésznői hivatás csapdái avagy egy emberségesebb theologia pastoralis felé.* Theológiai Szemle 53. (2000/5) 304–306, 304.

⁵⁵ LENKEYNÉ SEMSEY Klára: *A nők ordinációja mellett.* Reformátusok Lapja 25. (1981/1).

⁵⁶ LENKEYNÉ SEMSEY Klára: *A nők az Újszövetségben, az Újszövetség a nőkről.* Kálvin Kiadó, Budapest, 1993.

⁵⁷ KARSAY Eszter: *Férfi és nő megváltozott viszonya korunk gazdasági, társadalmi és egyházi életében.* Theológiai Szemle 29. (1986/5) 293–299, 298.

⁵⁸ SMITH, Christine M.: *Weaving the Sermon. Preaching in a Feminist Perspective.* Louisville, Kentucky, 1989.

keresztyén, mind az egyháztörténeti vonatkozások azt mutatják, hogy egy régi tradícióról beszélünk.⁵⁹ Azonban hiányoznak azok a hazai tudományos közlemények, amelyek nemzetközi kitekintésben mutatják be a női igehirdetés történelmi vonatkozásait.

Harmadrészt magyar nyelven is hozzáférhetővé kell tenni számos kortárs női homiletika professzor művét. Segíteni kell a teológusokat, lelkipásztorokat, hogy megismerkedjenek a tengerentúli és európai homiletika női képviselőivel.

Negyedrészt a doktori képzésben, illetve a lelkésztovábbképzés keretein belül segíteni kell a lelkésznököt, hogy a saját igehirdetői szolgálatukra nézve releváns visszajelzést kapjanak, valamint tudjanak tudományos jelleggel elmélyedni az igehirdetésben.

Ötödrészt a hazai kontextus adta kihívásokon túl meg kell vizsgálni a női igehirdetés dogmatikai alapjait. A mások mellett Karl Rahner (1904–1984) és John Zizioulas (1931–) nevével fémjelzett „Social Doctrine of Trinity” Szentháromság – megközelítés eredményeit számtalan női igehirdetéssel foglalkozó homiletika átvette. Mivel az elmúlt évtizedekben a Szentháromság szociális megközelítését, számos teológus kritikával illette – Thomas F. Torrance (1913–2007), John Webster (1955–2016), így felmerül a női igehirdetés dogmatikai igazolhatósága. Jelen sorok írója szívesen vállalkozna a női igehirdetés dogmatikai igazolására a *Social Doctrine of Trinity* kritikáján keresztül.

Befejezés

Az észak-amerikai homiletikatörténet alaptézise az, hogy a vallási megújulás és a nők egyházi szerepvállalása korrelál egymással. Mind az empirikus kutatás, mind az észak-amerikai női homiletika eredményeinek hazai megismerése a Magyarországi Református Egyház igehirdetési szolgálatának megújulását szolgálhatná, hiszen az egyház megújulása az igehirdetés megújulásával kezdődik.

⁵⁹ LITERÁTY Zoltán: *A teológia és az etika kapcsolata egy nehéz textus alapján. Jézus tanítása a válásról a református teológia, a keresztyén etika és a misszió szempontjából ma.* In: Tudomány és Etika. Studia Caroliensia. Szerk. SEPSI Enikő. A Károli Gáspár Református Egyetem 2012-es évkönyve. Budapest, 2013. 277–291.

A tanulmányt Dietrich Bonhoeffer német teológus nyomán az igehirdetés autoritásának kérdése vezette be. Zárásként egy Zsindelyné Tüdös Klárától származó idézet válaszolja meg a női homiletikatörténet kérdését: vajon elegendő autoritást biztosít-e az igehirdetőnek a Feltámadottal való találkozás.

„A csizmák kopogtak, az emberek krárogok, és [Pilder] Mária alig látszott ki a hatalmas Úrasztala mögül. De aztán beszélni kezdett arról a Máriáról, aki észvesztetten zokogva dől a sziklának, mert üres a sír. Az Úr teste eltűnt! És abban a zajos, nagy templomban olyan csend lett, hogy a légyzúgást is meg lehetett hallani. És a fakó hangocska megtöltötte a templomot. A kis teremtésből valami olyan fény ömlött, mely a túlnani forrásból sugárzott. Úgy ragyogta be aprócska, jelentéktelen személyét, hogy mindnyájan nagyon szépnek láttuk. Személyiségének varázsa úgy hatott ránk, hogy hittünk neki. Amikor azt mondta: »Rabbóni!« – hittük, hogy látja Jézust s a Mester visszfényét láttuk ragyogni rajta, mint egy régi ikon Máriáján.”⁶⁰

⁶⁰ ZSINDELYNÉ TÜDÖS: *Arcképek... i.m.* 67.

FIATAL KUTATÓK ÉS
DOKTORANDUSZOK
XI. NEMZETKÖZI
TEOLÓGUS-
KONFERENCIÁJÁNAK
■ TANULMÁNYKÖTETE

2021

VOLUME OF THE 11TH CONFERENCE OF JUNIOR THEOLOGIANs AND DOCTORAL STUDENTS

TARTALOM

MIKÓ-PRÉM Alexandra: Lectori salutem	6
Dr. BARÁTH Béla Levente: Lectori salutem	8

BIBLIKUS TUDOMÁNYOK, SZENTÍRÁSTUDOMÁNY

DICSŐ Melinda: Áház uralkodása az Asszír Birodalomnak való behódolás árnyékában	11
FENYVES Krisztián: Az Izajási prófécia fordításainak teológiai profilja	27

EGYHÁZTÖRTÉNET; EGYHÁZJOG, KÁNONJOG

BACSÓ Benjámin: Szabadegyházak lehetőségei 1945–1949 között	44
KÖBLÖS Lehel: A kövek kiáltanak. A Teleki család és a hagyományos református templom	55
SZAPLONCZAY Máté: XIII. Leó és a keleti egyházak	65
TÓTH Krisztián: A főkegyúri jog különböző értelmezéseinek kihatása az erdélyi római katolikus státus és a dualizmus kori magyar kormányzat közti kapcsolatokra	75
Dr. VÁSÁRHELYI Bálint Márk: A Péceli Program	106

LITURGIATUDOMÁNY

BALOGH Dávid: A főistentiszteleti lekióolvasás az 1968-as liturgiai felmérés tükrében	107
MÁRKUS Máté: Homiletica Pontificalis. A teológiai korreláció homiletikája	120
PETŐ-VERES Kata: A szükségkereszttség gyakorlata és a református ellenállás ...	126

PASZTORÁLPSZICHOLÓGIA, PASZTORÁLTEOLÓGIA

BOJOIEVSCHI Éva: A reziliencia fejlesztése a teológia és a pszichológia határmezsgyéjén	144
GENG Noémi: A perifériák felkutatói. A pasztorális teológia találkozási pontja Kelet-Közép-Európában Ferenc pápa és Bodor Ádám között	160
KRSMANOVIC (KÁNTOR) Viola: A Nagybecskereki Egyházmegye első zsinata. Egy helyi egyház útkeresése: lehetőségek, módszerek, tanulságok	179
MIKOLA NYIRI Emese: A keresztény írásterápia, mint a pasztorálpszichológia új módszere. Hogyan írjunk az írásterápiában?	192
NAGY-CZUMBIL Zsuzsanna Evelyn: A katolikus nevelés és oktatás célja jelen századunkban	207

RENDSZERES (SZISZTEMATIKUS) TEOLÓGIA; EGYHÁZSZOCIOLÓGIA

FÜLECZKI István: A Boldogságos Szűz Mária Szent John Henry Newman teológiájában	218
HERBÁLY Eszter: Az egyház intézményes formájának válságjelenségei a modern korban	233
VLAJ Márk: A világi krisztushívők és a sensus fidei	248

TEMATIKUS: NŐK HELYZETE AZ EGYHÁZBAN ÉS A TÁRSADALOMBAN

AMBRUS-PÁL Arnold: Bárá Szentkereszty Stephanie „a korabeli közösségfejlesztő”, „alapítványi hölgy” szociális, karitatív tevékenysége különös tekintettel a helyi oltáregyesület megalapítására	262
BÁLINT Ágnes: Elkendőzött fájdalom. Pasztorálpszichológiai potenciál Jób felesége alakjában	278
HOMOKI Gyula: A nők szerepe a montanista mozgalomban	302
KÖRÖSVÖLGYI, Zoltán: Herspectives: Female Photographers and Faith Today	317
TIKÁSZ Ábel: A magyar református női prédikálás története	329

TEMATIKUS: VALLÁSPEDAGÓGIA

LÉVAI-MAGYAR Noémi: A gyermek istenképének neveltetés- és nemi specifikus különbségei	345
---	-----

VALLÁSTUDOMÁNY

GAÁL Sándor András: A vallás és tudomány kapcsolata Dale Moody teológiájában	361
KOLUMBÁN Adrienn: Erősz és Thanatosz Márai Sándor <i>A gyertyák csonkig égnek</i> regényében. Valláselméleti értelmezési lehetőségek	370
LJUBANIC Ádám: A hit és a tudomány kapcsolata keresztény szemmel	384
Dr. NÁDOR Koppány Zsombor: A kultúrafogalom változása a katolikus egyházban a II. Vatikáni Zsinat tükrében	402